

նազան ցեղերը այժմ, թողած ընդհանուր թշնամուն, կատաղի կռիւ են մղում իրար դէմ նացիօնալիստական հողի վրայ: Նացիօնալիստական ձգտումները սկսել են արթնանալ նաև Հայաստանում ապրող թուրք ու քուրդ տարրերի մէջ, և այդպիսով աւելի ևս կնճռոտ է դառնում առանց այն էլ գորդեան հանգոյցից աւելի դժուար լուծելի հայկական հարցը: Դաւադրական յեղափոխութեան խիզախ տակտիկան, ինչպէս ցոյց տուեց 25 տարուայ անցեալը, աւելի ևս վատթարացնում է այդ դժուարում ապրող հայերի կացութիւնը՝ ամբողջ գաւառներ դադարկւում են հալութիւնից, հայ տարրը իրրև ցեղական-տնտեսական ոյժ կորցնում է իր նշանակութիւնը, հայերի բնաջնջումը դառնում է թիւրք բէժիմի ներքին ծրագիր: Պոլսում սուլթանին սպանելու անաջող փորձից յետոյ այժմ նորից սկսել են կատաղի ճնշումներ հայերի դիմին: «Ամբողջ երկրում, ասում է (Рыс. Вѣд. № 79) ինչպէս գաւառներում, նոյնպէս և Պոլսում նորոգութեցան հալածանքները, ճնշումները, որոնք յիշեցնում են իննսունական թուականների վատթարագոյն տարիները»: Ասին օր լրագրներում տպուած փաստերը նոյնն են ասում: Դրա դիմաց քաղաքակիրթ պետութիւններից ամենահանրապետականը — Ամ. Միաց. Նահ. յայտնում են թէ ոչինչ չեն կարող անել այդ «դժբախտ էակների համար»: Խնդրի այդ գերմարդկային դժուարութիւնը պահանջում է գործելու խորազննին, շրջահայեաց և հեռատես տակտիկա, որ լոկ բուռն զգացմունքի և խիզախութեան վրայ չպէտք է յենուած լինի... Այդ մասին մենք կը խօսենք այլ անգամ:

Լ. Ս.

28 Մարտի.

ԱՐՏԱՍՍՀՄԱՆԻ ՀԱՅ ԿԱԵՆՔԻ ՔՐՈՆԻԿ:

— Եգիպտահայեր. Պողոս փաշա Նուբարի նուիրատուութեամբ շինուելիք նոր վարժարանի (տես «Մուրճ» 1905 թ. №) հիմնարկէքը Կահիրէյում մեծ հանդիսաւորութեամբ կատարուել է մարտի 4-ին հոգեւորական և աշխարհական հայ մեծամեծների և երկու սեռի բազմութեան ներկայութեամբ. Եգիպտոսի հանրային կրթութեան նախարար Եագուպ Արթին փաշան ևս ներկայ է գտնուել:

Իր ճառի մէջ Նուբար փաշան ասել է ի միջի այլոց հետեւալը.

«Ինկատի առնելով որ այս շինութեանց ծախքերի համար բաւական պիտի լինի միայն մէկ մասը այն գումարի, որ մեր երիտասարդներուն կրթութեան յատկացնել մտադրած էի արդէն, որոշեցի մնացածովը հաստատել թոշակներ, որոնք պիտի տրուին ամենէն յաջողակ և արժանաւոր Հայ ուսանողներին, որպէս զոր միջոց ունենան կատարելագործելու իրանց բարձրագոյն ուսումները Եգիպտոսի կամ Եւրոպայի վարժարանների մէջ, ուր կարող են աւելի ընդարձակ հմտութիւններ ստանալ, և այսպէս յաջողիլ իրանց ընտրած ասպարէզներուն մէջ պատուաւոր և անկախ դիրքեր գրաւելու:

Բնականաբար կը փափագէի որ այս թոշակներից մի քանին օգտակար լինէ մեր նախակրթարանից ելնող շրջանաւարտ աշակերտներին. բայց դրա համար՝ հարկ է որ այնտեղ աւանդուած ուսումը նրանց հասցնէ երկրորդական վարժարաններ ընդունելու վիճակին: Ուստի պէտք է որ չը բաւականանք սոսկ նիւթական յառաջդիմութեամբ, այլ այնպէս անենք որ նրա համապատասխան մտաւորական յառաջդիմութիւն էլ ձեռք բերուի, զուգընթաց քայլելով: Այս բարեկարգուած շէնքին մէջ պէտք է դրուի և լաւագոյն ծրագիր: Ուստի իմ արտայայտած բաղձանքս է,—որ վստահ եմ թէ Ազգն ալ կը փափագի—որ մեր վարժարանները սրանից յետոյ ոչ մէկ բանով ետ չըմնան կառավարական ուրիշ նմանօրինակ վարժարաններից: Ցանկալի է, և նոյն իսկ հարկ է, որ մերիններն էլ յաջողին հասնելու միևնոյն աստիճանին և մեր վարժարաններից ելնող տղաները այնչափ յաւ դիմուած լինեն՝ որչափ ուրիշ դպրոցական հաստատութեանց մէջ պատրաստուած իրանց նմանները, որոնց հետ պէտք պիտի ունենան մրցելու կեանքի պայքարին մէջ, ինչ որ էլ լինի իրենց ընտրած ասպարէզը»:

—Ռումանաւայեր. Բրայիլայում 1866 թուականից հաստատուել են դաղթական հայեր, որոնց թիւը այժմ հասնում է 400-ի, դրանք մեծ մասամբ արհեստաւորներ են, նոյարավաճառ, հացագործ, սրճագործ, կօշկակար, սափրիչ և այլն. կայ և երկաթի մի գործարանատէր և երկու ագարակատէրեր: Գաղութը ունի փոքրիկ մի եկեղեցի յարակից փոքրիկ շէնքով քահանայի համար: Իսկ վարժարան, որեւէ բարեգործական հաստատութիւն և ընթերցարան բացակայում են բոլորովին: Հայ արհեստաւորներ ու բանուորներ գալիս են լքցնում Բուքարէշտ քաղաքն ևս: Հայ բանուորները անգարդացած լինելով անընդունակ են արհեստակցական միութիւններ կազմելու, հացի խնդրի համար սաստիկ մրցում են իրար հետ, աշխատանքը 18 ժամ դարձնելով, մասնակից անելով ծանր գործին նաև իրանց 5—6 տարեկան

մանուկներին: Անխուսափելի է դարձել և հայ կնոջ աշխատութիւնը՝ ընտանիքը սովից ազատելու համար: 250 տնից բաղկացած տեղացի հայութեան մէջ կատարելապէս մարած է համայնական ոգին. իւրաքանչիւրը իր գլխի ճարն է տեսնում: Տեղացիները փչացած, օտարացած մի տարր են դարձել: Այդ գաղթականների մէջ նոր-նոր երևում է գիտակցութիւն, որ պէտք է իրանք սկսեն հոգ տանել իրանց վերածնութեան մասին. վարժարան, ընթերցարան և պրոֆեսիօնալ միութիւններ հաստատելով: Այդ հեռուոր երկրների հայ արհեստաւոր-բանուորների մասին արգեօք մտածում են մեր այն կուսակցութիւնները, որոնք «պրոլետարիատի» դասակարգային գիտակցութիւնը արթնցնելու մասին են խօսում...

— Լոնդոնում հայերի թիւը հասնում է մօտ 300 է. բոլորն էլ համարեա աշխատաւոր դասակարգից են. մի հայ (Աթաբեան) Լոնդոնի մօտ դնի վառօդի գործարան, ուր աշխատաւորների մեծամասնութիւնը բաղկացած է հայերից. այդպիսով Լոնդոնի հայ գաղութի կազմը բաւական տարբերում է Պարիզում համախմբուած հայերից, որոնք մեծ մասամբ վաճառականներ են, ուսանողներ և... խմբագիրներ, արհեստագէտներ: Գաղթական նոր հոսանքների ծայրը Պարիզ էլ է մուտք գործել. թրքահայ գաղթականներին աւելացան այժմ կովկասահայ գաղթականներ ևս և «լէպօ-լէ-լէ»-ն հնչեց ֆրանսիական մայրաքաղաքի սրբահներից մէկում կազմած բարեգործական երեկոյթներին...

Փարիզի Matin օրաթերթի մարտ 19-ի թուին մէջ կարդում ենք. «Վերջին կոտորածներին պատճառով իրենց երկրից վտարուած և ամենախեղճ վիճակի մէջ այս միջոցին Փարիզ հասած 12 ի չափ հայերի մի խումբ, երևի իրենց հայրենակիցներից կազմուած Բարեգործական ընկերութեան մասնաժողովի իրենց կողմից նպաստ տալ մերժած լինելով, գնացին Ժան—Գուստօն փողոցի Հայոց եկեղեցին և այնտեղ մի տեսակ ցոյց արին, որ ոստիկանութիւնը միջամտելու պարտաւորեցաւ:»

— Ամեր. Միացեալ-Նահանգ. նախագահի կողմից տրուեց պատասխան եւրոպական հայասէրների և հայերի դիմումներին. յունուարին յայտնած մեր յոռետես շեշտը դժբախտաբար այսօր արդարացաւ: Արտաքին գործերի մինիստր Ռուտը Ջէյմս Ռէյնոլդսին ուղարկած նամակում յայտնում է հետեւեալը.

Տ է ը.

Նախագահը ինձ յանձնած է յայտնել ձեր 13 յունուարի նամակի ընդունուիլը, որի հետ ներկայացուած էր և մի խընդրագիր, հաւաքաբար ստորագրուած Ֆրանսիայի, Իտալիայի,

Բելգիայի, Շուեդիայի, Դանիայի, Մեծ-Բրիտանիայի, Հոլլանդիայի, Գերմանիայի և Աւստրո-Ուգարիայի ազդեցիկ անձնաւորութիւնների կողմից, որով կոչում են անում նախագահին թիւրքահպատակ հայերի կրած անգթութիւնների առաջն առնելու:

Մտադատունների բարձր դիրքը, եթէ հնարաւոր լինէր՝ աւելի ևս պիտի շահագրգռէր նախագահին այդ խնդրով, որին արդէն անցած տարիների ընթացքում նա իր անկեղծ ուշադրութիւնն էր նուիրած:

Ամերիկացի ժողովրդի կարեկցութիւնը բոլոր երկրների ճշդաւանդների հանդէպ յաջորդաբար արտայայտուած է այս կառավարութեան այլև այլ միջոցներով և դժբախտ հայերի նըկատմամբ՝ ճարտարախօս կերպով ձայնակցուելով ամերիկական հպարակութեան կողմից: Միանգամայն դուրս է կառկածից, որ նախագահը կուզէ, որ հայերը վայելեն կեանքի ու գոյքի ապահովութիւն, այն, ինչ որ եւրոպական միացեալ կառավարութիւնները նպատակ են ունեցած նրանց համար ձեռք բերելու:

Թիւրքահպատակ հայերի տառապանքները բարձրաձայն օգնութիւն ու դարման են աղաղակում: Այդ տառապանքները վրդովուած են համայն մարդկութեան մարդասիրական զգացումները և աշխարհը միացած է ողբալու ու դատապարտելու այն ցեղային թշնամութիւնները, որոնք տիրում են թուրք բընակչութեան տարբեր տարրերի մէջ: Ոչ մի ճշմարտասէր մարդ չէ կարող ականատես լինել նմանօրինակ դէպքերի՝ առանց ուղենալու ոյժին դիմել նրանց առաջն առնելու համար: Եւ ամենայն անկեղծութեամբ կը ցանկայի, որ Միացեալ-Նահանգները այդ ոյժը ունենային, բայց համահաւասար անկեղծութեամբ համոզուած եմ թէ Միացեալ-Նահանգների ջանքերը, որ անհրաժեշտօրէն՝ օրինաւոր ու հզոր միջամտութեան ոյժ չունեն աննշան և կտմ ոչ մի արդիւնք չպիտի բերեն, նկատի առնենելով մի ուրիշ պետութեան գործերի ու շարժառիթների դատարտութիւնը, որ անխուսափելիօրէն պիտի յայտնուի, աւելի քնասակար պիտի հանդիսանայ քան օգտակար այն անբախտ արարածների համար, որոնց ցանկալի կը լինէր նպաստել:

Ձեր խոնարհ ծառայ՝

Էլիհու Ռուտ

Այլ բան սպասել նշանակում էր լինել մեր կապիտալիստական դարում բռնատիկ, երազուն իդէալիստ...